

Totes les repúbliques: reflexions 25 anys després de la mort de Lluís Casassas i Simó

David Casassas i Marquès
Universitat de Barcelona
Departament de Sociologia
dcasassas@ub.edu

Aquest text és el resultat d'un encàrrec difícil. Amb motiu del 25è aniversari de la mort de Lluís Casassas i Simó, el meu pare, la Societat Catalana de Geografia em demana una mirada "des de casa" sobre la geografia de Lluís Casassas, una mirada, però, que no es limiti a una recollida d'anècdotes personals i familiars, sinó que es combini amb la meua valoració, com a persona que es dedica també a les ciències socials, d'aquesta tasca del meu pare. No crec que sigui cosa fàcil, però la faig amb molta il·lusió, perquè tot i que els dols es porten sempre, ara ja som a l'època de celebrar que vam viure a la vora de Lluís Casassas, sigui com familiars, com amics, com companys. Escric, doncs, aquestes ratlles amb il·lusió i, també, amb agraïment envers la SCG per haver volgut organitzar un acte en recordança de Lluís Casassas i Simó 25 anys després de la seva mort. Com pot imaginar-se, nosaltres, la família i els amics propers, ho valorem molt.

No em dispo a fer un recorregut merament cronològic, sinó que agafaré cinc grans qüestions que prendré com eixos d'una possible mirada envers aquesta vida i aquesta obra que va ser la de Lluís Casassas i Simó. Aniré fent salts temporals, però tractaré de no barrejar massa coses i d'anar bastint tot un fil conductor que permeti una comprensió global d'aquesta trajectòria humana, científica i política. Parlo jo, però he preparat aquest text també a partir de converses amb la meua mare, amb els meus germans i amb altres persones properes al meu pare. Per tant, la cosa és més coral del que pugui semblar. Finalment, ben aviat es veurà que tot sovint es fa referència a la idea de "república" o, si es prefereix, de "republicanisme": això és responsabilitat exclusiva de la SCG, que ha decidit invitar-me a mi a reflexionar sobre la feina del meu pare, i que, com deia, m'ha demanat que ho faci des de la meua perspectiva científica i filosoficopolítica, que és essencialment republicana. De seguida es veurà, però, que aquesta perspectiva republicana permet un acostament crec que fidel a una obra i a una trajectòria arrelada en una comprensió també republicana tant del món com dels possibles camins per transformar-lo en clau democràtica.

I. Apunts biobibliogràfics al voltant d'una idea de “geografia regional”

No crec que es pugui entendre la feina de Lluís Casassas sense situar al centre de l'anàlisi la noció de “geografia regional” que va fer seva. Però de *quina* geografia regional estem parlant? Crec que molts coincidiríem a dir que va tractar-se sempre d'una geografia regional no merament descriptiva d'una colla d'aspectes que cal tractar i anar ratllant d'una llista tancada i prefixada, sinó d'una geografia regional holística, integradora, atenta a l'entramat de processos i dinàmiques històriques que es donen a cada espai, a cada societat.

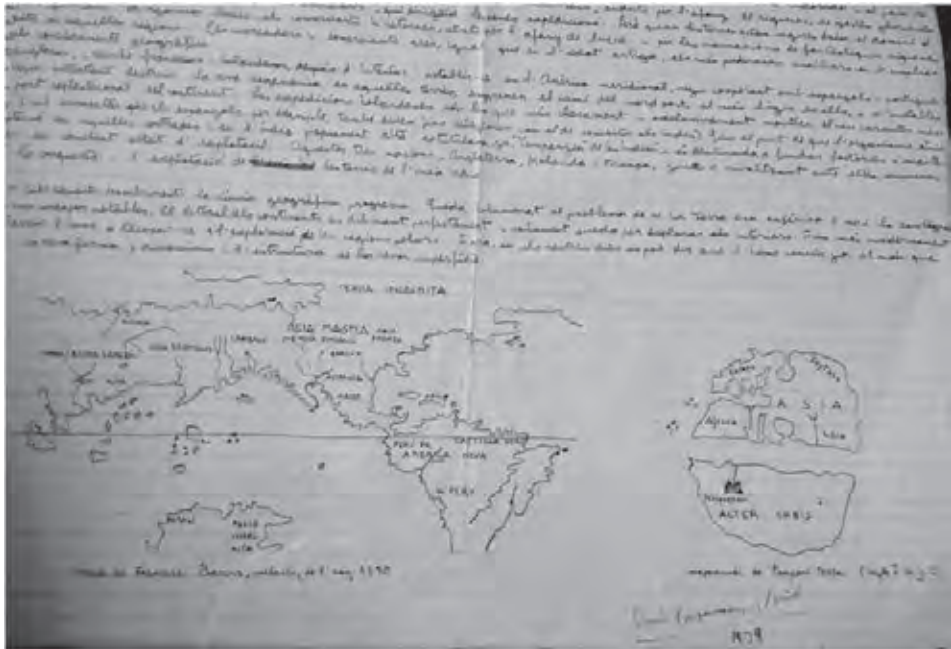
Tot això Lluís Casassas ho aprèn de molt jove, amb 12 o 14 anys, just abans de la Guerra, a l'Institut Escola i de la mà del seu professor de ciències socials: Lluís Solé i Sabarís. És el moment de l'“Escola activa”, dels moviments de renovació pedagògica, del krausisme, que penetra a través de la Institución Libre de Enseñanza, i Solé i Sabarís, hereu i partícip de tot aquest corrent, animava els estudiants a mirar de comprendre l'activitat del humans sobre el territori com un tot que no es pot fragmentar. A més, era també el moment de la geografia possibilista, que inspirava una crítica envers la geografia més estrictament determinista (Claval, 1973), i, sobretot, era el moment de la Ponència sobre la Divisió Territorial de Catalunya, de manera que la tasca que proposava Solé i Sabarís era l'eco de debats que es donaven també fora de les aules, uns debats animats, entre d'altres, per Pau Vila. Finalment, el seu pare, Enric Casassas i Cantó, l'avi Enric, també mostraria un fort interès per les monografies geogràfiques, encara que adquirissin un aire molt més clàssic. N'hi devem dues: una de Tona i una altra de Porrera. Sigui com sigui, sembla que la cosa va quallar al cap d'aquell Lluís Casassas encara adolescent.

Tenim alguns vestigis d'aquesta aproximació primerenca de Lluís Casassas a la geografia regional. Per exemple, una extensa monografia historicogeogràfica de l'Urgell, amb mapes, gràfiques i una àmplia bibliografia, que va fer per l'assignatura de Solé i Sabarís ja durant la guerra, quan tenia uns 15 anys. Un altre treball primerenc que hem trobat, que no és estrictament una monografia, és un estudi que titula “Els descobriments geogràfics”: una mena de DIN A3 a dues cares que escriu a mà el 1939, any fatídic, no sabem si per raons discents o per pura dèria. Tenia, llavors, 17 anys. Aquest treball inclou una reproducció d'un mapa de les Índies Orientals i Occidentals fet per un cartògraf milanès del segle XVI i una reproducció del mapamundi de Pomponi Mela, del segle I.

De fet, veure el meu pare treballant, també a la dècada de 1980, volia dir molt sovint veure'l fent mapes a mà, fos perquè fossin publicats o, simplement, com esbossos per aclarir-se a l'hora d'escriure, com qui fa un esquema.

Aquesta visió holística de la realitat serà recuperada molt més endavant, a la monografia sobre el Lluçanès que fa amb motiu de la Tesi de Llicenciatura, on defensa que les regions evolucionen, que al món hi ha forces dinàmiques, que els fenòmens socials no són estàtics, inalterables, que els països són realitats canviants. En aquesta direcció, recordo una conversa sobre Salvador Llobet, al

Figura 1. Lluís Casassas, “Els descobriments geogràfics”, 1939, extracte

cotxe, tornant de visitar-lo a Granollers, a casa seva –aquell dia em va regalar una ametista: jo li havia dit que també m’agradava col·leccionar pedres–, conversa on el pare deia, des d’un respecte enorme envers Llobet, que no podia estar d’acord amb la seva visió naturalista o determinista de les regions. Però tornem al Lluçanès. A l’entrevista videogràfica que li fan Maria Dolors Garcia Ramon i Joan Nogué l’any 1986, ens parla de la monografia sobre el Lluçanès com una reivindicació d’una geografia regional que vagi més enllà dels aspectes que, gairebé funcionalment, sembla que cal recomptar –caps, golfes, turons, nombre de persones, etc.– i que, en canvi, s’endinsi en una anàlisi de valoracions econòmiques i jurídiques relacionades, molt especialment, amb l’estructura de la propietat –contractes d’arrendament, de parceria, etc.– (Garcia Ramon i Nogué, 1986). Els països, diu Casassas, es belluguen.

Doncs bé, tot això que defensa a les dècades de 1970 i 1980 ho practicava ja, d’alguna manera, a la de 1930. Però la cosa va quedar més o menys truncada: la guerra i la postguerra, presó inclosa, van suposar una limitació immensa pel desenvolupament d’aquestes preocupacions. Els meus germans recorden que, tot i sortir de la presó el 1945, fins l’any 1954 o 1955, cada cert temps apareixia “un senyor” –ho expresso amb la mirada d’infants que tenien ells aleshores– que es tancava amb el pare a una habitació de l’entrada de casa seva, al barri d’Horta, per fer-li preguntes sobre què feia i a què es dedicava, sobre “com li anava la vida”. La policia el vigilava de prop. Hi havia hagut militància antifeixista com a membre del Front Universitari de Catalunya, amb Josep Benet i el seu germà Enric, entre d’altres, i militava al PSUC –Jordi Borja em deia un dia que Lluís

Casassas va ser el primer membre del partit en obrir una cèl·lula a la universitat, i si no fou així exactament, en devia ser un dels primers: no en va el seu nom clandestí, al partit i als arxius de la Policia, era el de “El Estudiante”–.

La cosa, dic, queda truncada: durant la dècada de 1940, fa estudis de Dret, que ha de deixar per raons d’aquesta postguerra; i durant la dècada de 1950 fa estudis de Filosofia i Lletres, però es queda a tres assignatures d’acabar els comuns perquè les circumstàncies econòmiques del moment requereixen que es dediqui plenament a les seves activitats professionals: calia omplir l’olla. Però la cosa queda *aparentment* truncada. Els anys no universitaris no són anys perduts, ni de bon tros. Per la seva feina com a gerent d’una fàbrica de gel i, després, de càmeres de fred, es dedica a temes d’administració i de localització industrial, raó per la qual fa veritable geografia aplicada: s’interessa per xarxes comercials, per l’obertura de mercats, per l’aparició de nous barris, etc. Per altra banda, no para de viatjar amb la família, primer per Espanya i, més endavant, quan li tornen el passaport, cap a finals de la dècada de 1950, també per Europa. Es tracta d’uns viatges per Espanya i per Europa que seguirà fent durant les dècades de 1970 i 1980 –més endavant veurem com entén el viatge, com concep l’excursió–. Finalment, i gràcies al Pla Maluquer, el curs 1968-1969 pot reingressar a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on agafa l’especialitat de Geografia. Hi coincideix amb el seu fill Jordi, que havia agafat la d’Història i amb qui comparteix algunes assignatures –per exemple, la d’Enric Lluch–.

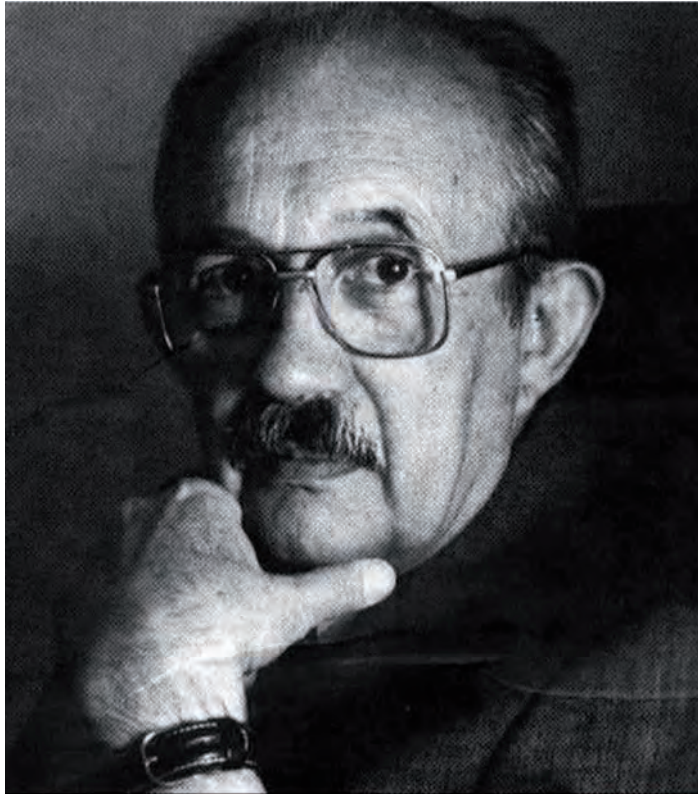
Sigui com sigui, el seu interès per la universitat com a institució de coneixement es manté viu fins i tot quan no hi pot anar. De fet, quan l’any 1987 el

Figura 2. Lluís Casassas l’any 1962

jubilen –ell sempre deia que no “es va jubilar”, sinó que “el van jubilar”–, viu el distanciament respecte la vida quotidiana a la universitat com una veritable mala passada, doncs es troba en un dels moments més àlgids i fructífers de

Figura 3. Lluís Casassas als voltants de 1990, durant la seva etapa com a Síndic de Greuges de la Universitat de Barcelona

la seva trajectòria com a geògraf. Una mostra d'aquesta incomoditat envers la seva jubilació la constitueix un dossier que confegeix, no sense un xic de ràbia, l'any 1992, dossier que titula “Memòria d'una jubilació (1987-1992)” i on apareixen referenciats tots els escrits, conferències, activitats de gestió de la recerca i d'organització d'esdeveniments científics, així com totes les intervencions en el debats civico-polítics del moment, als quals dedica els cinc anys posteriors a la seva jubilació. El seu desig, doncs, era seguir actiu a la universitat. Sortosament, està actiu a molts espais, començant per la SCG, i, a més, l'equip del rector Bricall li ofereix la possibilitat de convertir-se en el primer Síndic de Greuges de la Universitat de Barcelona, que, en aquells moments, era l'única universitat espanyola que comptava amb aquesta figura. Aquesta tasca, que mantingué fins el moment de la seva mort, la va dur a terme amb una gran dedicació i satisfacció, doncs li va permetre –i de quina manera!– mantenir el vincle amb un món, l'universitari, que sempre havia entès com un espai clau per l'articulació de societats dignes d'aquest nom.

II. La capacitat d'involucrar tota una família: la república de les preocupacions i dels companys del pare

Aquesta visió holística de la realitat la va portar a l'àmbit domèstic, de la mateixa manera que hi va portar els seus companys de fatigues, començant per en Carles Carreras, després en Joaquim Clusa i, més endavant, i sobretot, els seus estudiants, que anaven esdevenint amics i coautors i coorganitzadors de desenes de projectes de tota mena –aquí la llista seria llarguíssima–.⁹ Vist amb els meus ulls de nen, tot allò es configurava com un univers gairebé màgic on hi desfilaven persones heroiques i termes curiosos, entre mítics i també heroics, que adquirien tot el poder del món. Per exemple, de nen, jo devia creure que tot allò de les “municipalies”, de les quals de seguida parlarem, era una fórmula de potencialitats inacabables. Quelcom similar a la poció màgica d'Astèrix. I qui no ho veia així és que no hi veia.

Tot això era així perquè el pare era un veritable parlador, un gran i incansable conversador –cosa que no vol dir que fos un xerraire–. I això era així perquè no podia deixar de compartir amb tots nosaltres la seva passió per la geografia o, dit en termes menys vagues i potser també menys carrinclons, per l'horitzó polític de la seva feina com a geògraf. I acabàvem tots involucrats en el seu món, que no podíem deixar de fer nostre. En poso només uns quants exemples: les visites a Josep Iglésies –i a la seva muller, Maria Fontserè, una dona realment afable– a casa seva, al passatge Permanyer –fessis allò que fessis i tinguessis l'edat que tinguessis, sempre en sorties amb un llibre sota el braç–; el dinar mensual que Pau Vila venia a fer a casa –normalment, la cosa queia en dissabte, i la meva àvia materna feia paella, cosa que Vila apreciava molt–; la relació amb Paul Claval i la seva àmplia família, amb anades i vingudes entre París, Barcelona i el Conflent; el dia, cap al 1980, que agafa una afonia total i li demana al seu fill Jordi, que ja coneixia bé la lliçó, que preparin conjuntament uns apunts i que l'acompanyi, a ell i a la meva mare, a Ulldecona, a parlar, en el marc de l'àmbit geogràfic del Congrés de Cultura Catalana, congrés impulsat, entre d'altres, pel seu germà Oriol, de les famoses “municipalies” –qui parlava, òbviament, era en Jordi: el pare seia emmudit al seu costat i, com a molt, li passava algunes anotacions escrites a mà per poder intervenir en el debat–; un Jordi que, a partir de la mort del pare, acompanyarà, com a catedràtic, els companys del pare que, sota el paraigües de la Diputació de Barcelona, tiren endavant un nou informe sobre la Divisió Territorial de Catalunya que s'havia iniciat poc abans de la seva mort.

Però potser l'exemple –o conjunt d'exemples– que a mi més m'ha colpit –i crec que no sóc l'únic que ho pot dir– és el següent. Quan cal fer el mapa de les municipalies; o, abans, quan cal acompanyar Jordi Gumí a fer les fotografies

9. Vegi's l'article d'Enric Mendizàbal a aquest mateix número de la revista *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, on es parla, també des de l'afecte, d'un ampli grup de geògrafes i geògrafs “casassians”.

Figura 4. Pau Vila amb membres de la família de Lluís Casassas: la seva dona, Maria Jesús Marquès, i el seu fill David, l'àlbum escolar del qual analitzava amb els ulls del pedagog que sempre fou

per *Fires i mercats a Catalunya*; o quan cal passejar pels barris de Barcelona per pensar i dibuixar la divisió en districtes; cada vegada que cal sortir de casa a veure món, ens hi porta, ens porta a trepitjar territori, a fer-nos-el entendre. I a entendre, també, per què les fa, aquelles divisions administratives: al cap i a la fi, no es tractava d'una tasca merament tècnica, sinó d'un treball profun-

dament polític. Sense anar més lluny, el mapa dels mercats de *Fires i mercats*, asseguren Clusa (2004) i Mendizàbal (1993), és un embrió del mapa posterior de les municipalies, que pretén detectar àrees d'influència dels nuclis importants no metropolitans per fer-hi arribar serveis i, finalment, capacitat de decisió política. Doncs bé, tot això ens ho explicava –a la família i a tothom que s'hi prestés– sobre el territori i al llarg de molts anys, cosa que no té preu.

Un territori –i poso un darrer exemple– que entén que hem de conèixer. Un dia, a principis de la dècada de 1980, quan jo tenia uns sis o set anys, em va demanar que fes un mapa de Catalunya, i vaig fer aproximadament el següent: una ratlla recta que, suposadament, unia Barcelona i Molló, on passàvem els estius i alguns caps de setmana. I hi vaig posar alguns noms de municipis: la Garriga, Vic, Ripoll, Camprodon, etc. –és a dir, es tractava de l'antiga N-152, avui la C-17–. També hi vaig dibuixar una mica de mar i una mica de muntanyes, per aclarir que Barcelona era a la costa i Molló, al Pirineu.

Aquesta visió del país al pare li semblava intolerable: calia “no estabular-se”, deia ell. I, successivament, vam passar uns anys al Figueró –que també era a la N-152, per cert–, a l'Espluga de Francolí, a l'Almadrava de Roses, a Dosrius, etc.

III. La teoria i la praxi de la geografia

En conversa amb els meus germans, no fa massa, ens fèiem la pregunta següent: “però per què s'hi dedica, exactament, a la geografia?” Vam anar estirant el fil i vam arribar a unes quantes conclusions crec que rellevants.

D'entrada, no vèiem el pare exactament com un geògraf, sinó com un home que havia conreat les ciències socials i les humanitats en sentit ampli. Si es vol, com un pedagog que tractava de fer arribar coneixements en matèria de ciències socials i humanitats a tots els racons d'un país en ruïna i en reconstrucció. I això venia de lluny. En efecte, durant la llarga nit franquista, el pare va col·laborar amb escoles catalanistes com Laietània, Virtèlia o, sobretot, l'Escola Santa Anna, va fer d'assessor pedagògic del PSUC –sense anar més lluny, en reunions clandestines celebrades al seu propi despatx professional del carrer Balmes amb ronda Universitat–, va participar a les activitats de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials, de la qual fou un dels fundadors l'any 1950, va impartir conferències a biblioteques populars i a altres entitats socioculturals, etc. Aquestes activitats giraven molt sovint al vol-

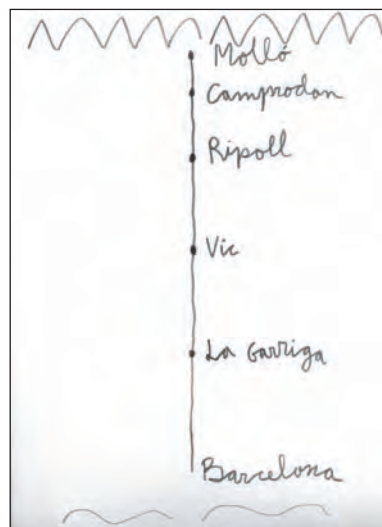

Figura 5. Mapa de Catalunya de David Casassas, 1982

tant de qüestions geogràfiques diverses –per exemple, un dels primers cursos de la dècada de 1960, va oferir a l’Escola Santa Anna una dissertació sobre la interpretació del paisatge català a través de la veu dels poetes del nostre país–.

La tasca de Lluís Casassas, doncs, incloïa de forma evident la geografia, però també la transcendia. Però a què es devia l’existència, potser fundacional d’allò que vindria després, d’aquest Lluís Casassas “pedagog”? Primer, al seu propi tarannà personal: malgrat els entrebancs polítics, el pare era un estudiós incapaç de no buscar mecanismes per transmetre els coneixements i les anàlisis adquirides. Segon, a la influència de la família: els seus pares eren mestres i pedagogs que havien estat íntimament vinculats també als moviments de renovació pedagògica de la Catalunya del primer terç del segle xx –el pare recordava sempre les passejades “geogràfiques” amb el seu propi pare, l’avi Enric, per Sabadell, on va néixer, per la Plana de Vic i, sobretot, per Barcelona, tractant d’observar i entendre un món en transformació–. I tercer, el pare va mantenir durant una bona colla d’anys el seu estatus d’“estudiós i pedagog en sentit ampli” per la senzilla raó que, com hem vist, no va poder acabar els estudis universitaris que va començar de ben jove: sense l’excelsionat franquista, segurament s’hauria convertit, per bé o per mal, en un advocat laboralista, per exemple.

Aquest moure’s en “territoris de ningú” –o, més ben dit, “de tothom”– pot lligar-se a una anècdota interessant o, com a mínim, curiosa. Quan l’any 1968 el seu fill Jordi ha d’escollir especialitat i el pare també, es reuneixen al Heidelberg, a Ronda Universitat, un dels punts de trobada més habituals del pare, i li pregunta: “tu, Jordi, què vols fer?”. En Jordi contesta: “jo, Història”. I el pare conclou: “entesos, doncs jo faré Geografia”. De fet, a l’entrevista, ja citada, de Garcia Ramón i Nogué, de 1986, el pare es defineix com un “historiador/geògraf”. I en la conversa entre germans que vam mantenir, en Jordi hi insistia: “si jo hagués triat Geografia i, per tant, ell s’hagués quedat amb la Història, hauria fet una Història d’allò més geogràfica” –deia el meu germà–.

Vol dir tot això que en l’arribada de Lluís Casassas al món de la Geografia tot és atzar? De cap manera: la geografia sempre va ser al centre de la seva vida. Pensem en la relació amb Solé i Sabarís des de la preadolescència; en la vinculació amb la SCG, que comença ja arran de les conferències que es pronunciaven clandestinament durant la dècada de 1940 a casa de Josep Iglésies; en l’entrada a la Junta de Govern de la SCG el mateix 1968, etc. Però el teló de fons del que voldria subratllar en aquest punt és quelcom que em sembla crucial: com tots els bons científics socials, Lluís Casassas defugiria sempre la compartimentació de les ciències socials que tant de mal ha fet a totes elles. Era Lluís Casassas un geògraf? I tant! Però ser geògraf, deia Casassas, implica una visió integral i integradora de les coses, del més gran al més petit i del més petit al més gran, una constant promiscuïtat a l’hora d’endinsar-se en camps adjacents –la història, l’art, la geomorfologia, l’economia, la sociologia, la demografia, l’urbanisme i un llarg etcètera–. En definitiva, Lluís Casassas va entendre la geografia com un àmbit més de la “gran república de les ciències socials”, unes

ciències socials que han de quedar obertes i disponibles pels processos, gairebé sempre atzarosos però estrictament necessaris, de “fertilització mútua” que les vinculen o les haurien de vincular –Jordi Mundó (2014), filòsof de les ciències socials i historiador del pensament, ha recuperat i treballat aquesta esclaridora metàfora que devem al físic del XIX James Clerk Maxwell–. Hi ha un cèlebre passatge de *Les ciutats invisibles*, d’Italo Calvino, un dels escriptors preferits del pare, que resumeix a la perfecció aquest anhel d’unitat de les ciències socials i, alhora, el desig que cada àmbit d’estudi es mantingui viu, amb tota la seva singularitat. A molts ens consta que es tracta d’un pas que el pare va fer seu, gairebé com si es tractés d’una divisa de vida:

“Marco Polo descriu un pont pedra per pedra.

–*Però, quina és la pedra que sosté el pont?* –pregunta Khubilai Khan.

–*El pont no és sostingut per aquesta o aquella pedra* –respon Marco–, *sinó per la línia de l’arc que elles formen.*

Khubilai Khan roman silenciós, reflexionant. Després afegeix:

–*Per què em parles de les pedres? Només m’importa l’arc.*

En Polo respon:

–*Sense pedres no hi ha arc.*”

En aquest punt, cal fer referència a les excursions –o “sortides d’estudi”, ens recorda Enric Bertran (1992) que a Lluís Casassas li agradava dir–. Avui en dia, podem topar-nos amb currículums interminables –sovint, també, interminablement absurds, fins i tot monstruosos–, de la mateixa manera que, per poc que ens moguem i mirem de trobar gent que pensa, és possible conèixer persones amb capacitats gairebé circenses per fer anar el cervell a 1.000 per hora; però la creativitat i la intuïció per unir les gotes d’oli i reconstruir la trama d’una història humana real que té lloc davant dels nostres nassos i que no som capaços de veure, l’he conegut en poquíssimes persones, menys de les que es poden comptar amb els dits d’una mà: m’atreviria a dir que, entre elles, les de Lluís Casassas.

I això –deia– era molt evident a les sortides d’estudi. Les excursions –al camp, però també les excursions urbanes– no són només per caminar –deia Casassas–. Les excursions, que en el seu cas comencen amb la pedagogia activa de les dècades de 1920 i 1930 però que farà tota la vida, amb col·legues i estudiants i també amb

Figura 6. Sortida d’estudi amb Pau Vila i estudiants de Geografia

la família –l'última d'elles, potser, al santuari de Cabrera–, són per veure i comprendre el territori, per obrir-lo en canal: per llegir el paisatge i captar-ne els fenòmens interrelacionats –“l'aventura humana”, en deia ell–.

I d'excursions, de “sortides d'estudi” en va fer també amb “pares” de la geografia catalana com Josep Iglésies, Lluís Solé i Sabarís, Salvador Llobet i Pau Vila. Hi ha un exemple interessantíssim: quan Pau Vila i Lluís Casassas es posen a escriure el quart volum de la Geografia de Catalunya de l'editorial AEDOS, dedicat a Barcelona i la seva àrea metropolitana, visiten sovint Solé i Sabarís, que era el director d'aquest projecte editorial, a Capellades, on Solé i la seva dona, Xita Sugranyes, passaven llargues temporades. El motiu de les visites eren qüestions vinculades al text que anava prenent forma, però tots tres acabaven fent petites caminades durant les quals, segons el pare, descobrien or interrelacionant detalls que anaven posant sobre la taula per construir una explicació comuna i de llarg recorregut de la realitat que els envoltava. Jo recordo alguna visita posterior a Capellades, ja a principis de la dècada de 1980, de la mateixa manera que recordo l'amabilitat de Solé i Sabarís i de Xita Sugranyes, magnífica amfitriona fins i tot per un nap-buf que tenia més ganes de saltar i córrer i de berenar que de cap altra cosa.

Particularment, a mi em va impressionar molt una frase que el pare va pronunciar amb motiu d'una visita de tres ex-alumnes a l'Espluga de Francolí, on vam passar dos o tres estius. Devia ser l'any 1988 o el 1989. Havent dinat, vam pujar a un espai elevat –ara no recordo quin era–. Havien estat parlant de qüestions sobretot personals, però també de projectes científics i professionals. I arribat un moment, els hi etziba: “Bé, ja hem arribat. Què veieu?” Jo veia pobles, Montblanc al fons, muntanyes, carreteres, la plana de la Conca..., jo què sé. Però vaig veure com tots quatre van començar a lligar caps i a reconstruir una geografia, una història i una economia de la Conca de Barberà i de la vida humana d'allà que semblava sortida d'una llàntia prodigiosa. Diguem que vaig descobrir una nova accepció del verb “veure”. “¿Què veieu?” Quina pregunta més curiosa, tu... Quina capacitat de llegir el país a través d'una “gran reconstrucció” que començava amb un petit detall a partir del qual s'anava estirant el fil...

I això és molt rellevant en el context de les ciències socials de la segona meitat del segle xx. És el moment dels “grans relats”, de grans reconstruccions i síntesis teòriques que no acaben de tancar, però que molts intenten tancar a base de forçar la realitat perquè tot plegat hi encaixi. Estic pensant en certes teories de sistemes socials, en certs marxismes estructuralistes, etc. Doncs bé, en un món on, per exemple, el marxisme althusserià té molt de pes –és prou sabut: grans trajectòries històriques, grans determinismes històrics, un pinyó fix de la Història, en majúscules, que val per qualsevol societat, etc.–, i, sobretot, vista la influència del Partit Comunista Francès sobre molts intel·lectuals i activistes del moment, s'hauria pogut caure –i, de fet, molta gent ho va fer– en una visió determinista de la realitat social que poc tenia a veure amb allò que Marx real-

ment havia proposat i, sobretot, que poc tenia a veure amb la realitat en qüestió, una realitat que és causal, però mai determinista. Doncs bé, un intel·lectual d'esquerres influït pel marxisme i en context de Guerra Freda hagués pogut tractar d'abraçar la metodologia estructuralista, tan de moda, i fer passar la realitat del país pel llit de Procust de les "grans lleis de la història", és a dir, fer encaixar la realitat en un esquema que, més que explicar-la, l'encotillava. I no: Lluís Casassas, que segurament va llegir autors estructuralistes, va practicar una geografia fonamentalment atenta a l'agència individual i col·lectiva, és a dir, a la capacitat dels humans d'anar desplegant la seva vida, el seu present i el seu futur, ben sovint a les palpentes, en contextos sempre singulars i específics, contextos que constitueixen, precisament, allò que cal estudiar. "L'home és el creador de la seva història", deia. En aquest sentit, la seva geografia no fou estructuralista a l'Althusser, sinó que, més aviat, fou una anàlisi acurada de la petita i de la gran contingència –es trobava, per tant, més en la línia dels Gramsci i dels Pasolini, per entendre'ns–, una contingència que perseguia i analitzava per tots els racons de l'espai que podia recórrer, sovint en cotxe –alguns recorden encara que tenia sempre el braç esquerre més bronzejat que el dret, doncs no parava de conduir amunt i avall, amb la finestra baixada i mig braç a l'exterior de l'automòbil–.

IV. Municipalisme

Lligat amb totes aquestes qüestions, voldria començar a concloure subratllant que, sota el meu punt de vista, fou la seva proximitat a les intuïcions centrals del republicanisme, entès com la gran matriu conceptual i d'anàlisi de bona part de l'esquerra catalana, allò que va convertir Lluís Casassas en un geògraf profundament municipalista. Si l'home és el creador de la seva pròpia història, cal que tingui espais i instruments per canalitzar aquesta voluntat de creació i de decisió.

Les propostes de la divisió territorial de Catalunya en mancomunitats de municipis o "municipalies" i de la divisió de Barcelona en districtes, propostes que no haurien estat possibles sense la contribució de Joaquim Clusa, que coneixia perfectament l'aproximació al fet municipal deguda a les ciències socials angleses del moment, són, al meu entendre, una forma de recuperar el municipalisme català de tota la vida que, a més, prepara l'actual revifalla del municipalisme al nostre país –i penso, sobretot, en Catalunya, però també en la resta de l'Estat–.

Quina era la gràcia de l'assumpte? En el fons, la idea, netament republicana, no és altra que la d'articular mecanismes per desconcentrar el poder polític i acostar-lo a l'àmbit local, a la ciutadania.¹⁰ Calia, doncs, definir àmbits ad-

10. Així ho ha vist Jesús Burguenio (2003), segons el qual el caràcter municipalista de la proposta de Casassas i Clusa rau en la voluntat de reforçar uns ajuntaments entesos com els àmbits reals, per propers, de la vida pública.

ministratius que agrupessin municipis petits –per tant, estem parlant de crear mancomunitats de municipis–, uns municipis que no havien d’estar massa allunyats els uns dels altres i que havien de conformar, tots junts, unitats poblacionals de com a mínim 10.000 habitants (Mendizàbal, 1993). Per tant, les municipalies, en primer lloc, havien de tenir suficient potència demogràfica i financera perquè s’hi poguessin garantir i gestionar els drets i serveis socials que, suposadament, es gaudeixen al món urbà;¹¹ i, en segon lloc, havien de dotar el món municipal de capacitat política suficient per convertir-lo en el fonament d’una idea de sobirania popular que s’havia de protegir per sobre de tot –i això vol dir una representació política efectiva i tota una colla de mecanismes per a la participació directa, i no merament anecdòtica, del conjunt de la ciutadania–.¹²

Finalment, si busquem el lligam entre la proposta de les municipalies i la de la divisió de Barcelona en districtes, ens trobem amb la presència de dos elements que sobresurten en tot moment. En primer lloc, calien mancomunitats de municipis per acabar amb el minifundisme municipal, per reforçar el poder local i per articular veritables avingudes per a la canalització de la sobirania popular del país, de baix a dalt. I en segon lloc, calia evitar la “macrocefàlia” que patia Catalunya –una Barcelona desproporcionadament gran– no a través de l’erosió de la capital, sinó de la seva descentralització política i administrativa, de manera que sortissin districtes semblants als municipis de la regió metropolitana (Pradel Miquel, 2016). Amb ambdues mesures, doncs, s’aspirava a articular un *demos* territorialment homogeni, sense buits de representació ni àrees geogràfiques de privilegi polític.

I, és clar, la gràcia de l’assumpte és que, a sobre, Casassas no es va limitar a oferir els criteris abstractes: Casassas s’atreveix a fer el mapa, de Catalunya –les 127 municipalies– i dels districtes de Barcelona, aprovats per unanimitat el 12 de desembre de 1983. Només grans lectors de la realitat són capaços de fer-ho –o d’intentar-ho–. Pasqual Maragall, a l’homenatge pòstum que es va fer al meu pare al Saló de Cent el 4 de novembre del 1992, afirmava que “un dels exercicis polítics més difícils que es pot imaginar [és el de] dividir un territori i, tanmateix, mantenir-lo unit” (Maragall, 1992, p. 53). Jo crec que, políticament, això té un component o un poder “constituent” d’allò més important: es tracta d’oferir eines polítiques perquè el conjunt de la ciutadania catalana, des de cada racó del territori del país, pugui dir-hi la seva i, fent el país ells i elles, sense delegar aquesta tasca a cap cenacle d’experts demofòbics, pugui acabar fent-lo seu.

11. Segons Enric Mendizàbal (1993), una idea clau del pensament de Lluís Casassas fou que el procés de difusió del model de vida urbà arreu de Catalunya hauria de significar no que tot el país hagués d’estar edificat, sinó la possibilitat d’oferir a tota la ciutadania, sigui quin sigui el seu espai de residència i/o de treball, les mateixes oportunitats d’accés als béns i serveis, també públics, que, suposadament, s’obtenen a les ciutats.

12. Tot això, òbviament, implicava esgarrapar competències de la Generalitat i d’ens intermedis com les diputacions: del que es tractava, per sobre de tot, era d’enfortir l’escala municipal. Dit això, cal afegir de seguida que Casassas va insistir en tot moment en la importància que la Generalitat mantingués prou força política i administrativa: es tractava d’un desideratium crucial en un moment de veritable reconstrucció nacional.

La república es construeix des de molts llocs, però un d'ells, segur, és l'àmbit municipal, un àmbit municipal enfortit i que a Catalunya havia estat i seguia estant menyspreat administrativament—sense anar més lluny, els problemes del minifundisme municipal al nostre país eren i segueixen sent esborronadors— i simbòlicament—els municipis catalans s'assemblaven i segueixen assemblant-se més a simpàtiques reserves d'indígenes per anar-hi a establir relacions clientelars que a cossos institucionals per a l'activació ciutadana—. Per això, les lleis d'abril de 1987 per a l'organització territorial de Catalunya van suposar per a Lluís Casassas un cop molt dur, doncs no només erosionaven el potencial de Barcelona, sinó que consolidaven 38 comarques—poc després, 41— que, per tot allò que s'ha dit, ell veia com un veritable entorpiment pel desenvolupament polític i socioeconòmic del país.

En la filosofia política republicana, tenim un esquema d'anàlisi que ens ajuda a entendre i avaluar fins a quin punt la ciutadania és sobirana o no: es tracta de l'anomenada "relació Principal/Agent". El Principal—el poble sobirà— és aquell que no delega llibertat ni capacitat d'actuar—la famosa "agència"—, però sí que encarrega una tasca perquè l'Agent—el representant polític o el tècnic, que té més informació o coneixements— l'executi en el marc d'una relació estrictament fiduciària. Tenim una república, comptem amb unes institucions efectivament democràtiques, quan aquells que encarreguen la tasca—el Principal— tenen al seu abast mecanismes de control i de rendició de comptes per avaluar si la tasca de l'Agent s'ha dut a terme i si s'ha fet correctament. Sense aquests mecanismes, no hi ha república possible. Sense aquests mecanismes, la democràcia fa aigües. Doncs bé, jo entenc les dues propostes de Casassas i Clusa—dues propostes que, en el fons, en són una en dos moments— com maneres d'instituir i de consolidar, en un veritable moment constituent i de reconstrucció nacional, eines orientades a garantir els drets que són necessaris per una existència digna, així com la presa del control sobre totes les instàncies de govern de la Catalunya que, després de la llarga nit franquista, tornava a renéixer com a cos políticoinstitucional autònom. Per què les propostes de Casassas i Clusa només es van prendre en consideració de manera parcial és quelcom que escapa als objectius d'aquestes poques ratlles.

V. La qüestió de l'arquitectura institucional espanyola i el futur polític de Catalunya

No voldria acabar sense fer una referència al futur polític del nostre país. Crec que el moment que estem vivint ho exigeix i que cal no caure ni en l'autisme ni en formes d'escapisme. Ara bé, no fa gaire temps, xerrant amb una amiga que també és filla d'un pare llegit i escoltat, i també desaparegut, coincidíem a assenyalar que resulta absurd i estèril preguntar-se què dirien els nostres pares d'això o d'allò... 25 o 35 anys després de la seva mort. I més encara si ho ha-

guéssim de prendre com a base per construir suposats arguments d'autoritat: ¡el pare hagués pensat i dit x, y o z! De cap de les maneres.

Però sí que hi ha quelcom que jo crec que és molt interessant en la figura de Lluís Casassas en relació al futur polític de Catalunya. Tot i que el pare coneix Catalunya pam a pam, no és nacionalista en un sentit clàssic del terme –potser perquè va conèixer el nacionalisme d'entreguerres, potser per la influència marxista, pel que sigui–. De fet, es regira davant de la idea d'una identitat col·lectiva més o menys immutable: sempre va insistir en la idea que els països, com qualsevol regió, es fan i es desfán –la qüestió, òbviament, és veure qui els fa i els desfà, i com–.

Però que no sigui nacionalista no vol dir que no cregui que la tasca de la geografia catalana de les dècades de 1970 i 1980 té molt a veure amb la reconstrucció nacional del país: “l'escola catalana de geografia ha treballat per mostrar l'existència de Catalunya, així com per mostrar els trets característics de la cultura i de la societat catalana, i com aquests fets es reflecteixen en el territori”, assegura Mendizàbal (1993, p. 105). I sobretot: el fet que no sigui nacionalista no vol dir que no tingui una capacitat especialment fina i incisiva per una crítica profunda de l'articulació institucional d'aquesta Espanya que, més que el país “regenerat” que volien Giner de los Ríos, Joaquín Costa i companyia –autors, tots ells, molt valorats pel pare–, sembla no poder desempallegar-se de les formes del “corral nublado” del que parlava Valle-Inclán quan es referia al Regne d'Espanya.

Fins i tot hi afegiria una cosa més: molts geògrafs de la resta de l'Estat (alguns d'ells, obertament incòmodes davant d'una Transició que havia deixat tant i tant pel camí; d'altres, més satisfets amb l'estatus quo); molts geògrafs de la resta de l'Estat –dic– van valorar, sovint amb oberta complicitat, la genuïnitat d'un home que va maldar perquè Catalunya fos més compresa a la resta de la Península i, també, perquè es poguessin pensar altres llaços per una “entesa ibèrica” que fos una veritable “entesa” i no una gran “aixecada de camisa” com la que va deixar la Transició a la suposada democràcia de la suposada Espanya plurinacional. Persones de posicions polítiques tan diferents com José Manuel Casas Torres, Joaquín Bosque Maurel, Francisco Quirós, Josefina Gómez Mendoza o Valentín Cabero, entre molts altres, van saber apreciar la sinceritat insubornable d'un home que es prenia la Península ben seriosament, i fins i tot diria que amb obert optimisme.

Josefina Gómez Mendoza (2002, p. 144) parlava de Lluís Casassas com d'“un dels geògrafs més ‘dissidents’ o, com a mínim, més ‘heterodoxos’ [... de] la geografia espanyola, també un dels més clarividents i honestos”. I Valentín Cabero (2014), a un article publicat fa pocs anys, evocava la idea d'una “Unió Ibèrica”, també amb Portugal –ell parlava des de Salamanca–, i deia que, juntament amb Gaziél, ningú com Lluís Casassas –i Roser Majoral, afegia– per ajudar a una comprensió de Catalunya a la resta de la Península. Cito: “[la seva feina] va ultrapassar el sentit de l'Estat de les autonomies que estàvem

construint, per avançar vers una veritable integració ibèrica que Casassas veia des del respecte de la diversitat i des de la necessitat de la complementarietat i la complicitat política i social”. I conclouia un decebut Cabero: “necessitem el coratge cívic de Gaziol i de Lluís Casassas”.

Per tant, vulguem la independència o no exactament, jo crec que devem a gent com Lluís Casassas i Simó una comprensió profunda dels límits de l'arquitectura institucional del Regne d'Espanya i, també, de la Catalunya autònoma, comprensió que pot ser un punt de trobada per dirigir-nos cap a on faci falta, però sempre amb les ulleres ben graduades, amb un diagnòstic ben fet i amb una cartografia fina i –per què no?– engrescadora.

Coda

I acabo evocant gràficament la república d'amics, companys i familiars que el pare va saber anar instituint al llarg de la seva vida. Aquesta darrera foto va ser presa als boscos de Dosrius, on teníem una caseta, el dissabte 4 d'abril de 1992, cinc dies abans que li detectessin la malaltia que el mataria el 23 de juny d'aquell any. Estàvem celebrant els seus 70 anys –es tractava d'una festa sorpresa–. Després la vida ens va fer una botifarra com una casa de pagès, però torno a l'inici: avui, crec, ja no es tracta de plorar aquesta gran botifarra, sinó de celebrar la vida que Lluís Casassas ens va donar i ens segueix donant.

Figura 7. Celebració del 70è aniversari de Lluís Casassas i Simó a Can Salvi, Dosrius

Bibliografia

- BERTRAN, ENRIC (1992). “De Mazarrón a Sùria passant per Camarasa”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 33-34, p. 61-62.
- BURGUEÑO, Jesús (2002). *Història de la divisió comarcal*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CABERO, Valentín (2014). “La Unión Ibérica: repensar la península más allá de los nacionalismos”, disponible a https://www.eldiario.es/meseta/Union-Iberica-repensar-peninsula-nacionalismos_6_283881637.html
- CLAVAL, Paul (1973). *Evolución de la Geografía Humana*. Barcelona: Oikos-Tau.
- CLUSA, Joaquim (2004). “La vigència de les idees de Lluís Casassas als deu anys de la seva mort: les municipalies són encara un model de referència possible”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 56, p. 130-147.
- GARCIA RAMON, M. Dolors; Joan NOGUÉ (1986). “Entrevista al professor Lluís Casassas i Simó”, dintre del cicle *Els geògrafs i la geografia a Espanya*, Centre de Vídeo per la Recerca del Col·legi Universitari de Girona.
- GÓMEZ MENDOZA, Josefina (2002). “Disidencia y geografía en España”. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 40, p. 131-152.
- MARAGALL, Pasqual (1992). “Paraules de cloenda”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 33-34, p. 53-56.
- MENDIZÀBAL i RIERA, Enric (1993). “Lluís Casassas i Simó (1922-1992): geògraf i humanista”, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 23, p. 97-110.
- MUNDÓ, Jordi (2014). “La unificación de la física de Maxwell y su idea de ‘fertilización mutua de las ciencias’ como *desiderata* metodológicos no reduccionistas para la ciencia social”. *Ludus Vitalis*, núm. 22(42), p. 51-73.
- PRADEL MIQUEL, Marc (2016). *Catalunya, xarxa de ciutats. El municipalisme de Pasqual Maragall i la seva influència en la governança de Catalunya*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa.